

Workshop Jak vyprávět klimatickou změnu a environmentální žal? Poetiky klimatické změny v soudobé literatuře a divadle

ABSTRAKTY / 1

Prof. **JULIA HOYDIS** (*Klagenfurt*)

REALISM AND RESILIENCE: NARRATING CLIMATE FUTURES IN CONTEMPORARY BRITISH FICTION

The lecture explores narratives of climate futures and human survival amidst and after environmental disaster in contemporary British prose fiction. The case studies are texts written by female authors and published in 2021–2023 during the height of the COVID-19 pandemic – a time which brought the interrelations between environmental, health, and other crises and the issue of intergenerational justice into sharp focus. In addition to addressing climate futures, most of them also imagine scenarios in which a pandemic has wiped out 99% percent of the human population: Kate Sawyer's *The Stranding*, Jesse Greengrass's *High House*, Bethany Clift's *Last One At the Party*, Oana Aristide's *Under the Blue*, and Claire Fuller's *Memory of Animals*. In this talk, I will argue that intergenerational justice emerges as a key theme in texts engaging with discourses of environmental and demographic crises and that these novels simultaneously highlight decline and loss as well as resilience and a sense of continuity. The concern with intergenerational justice shifts the dominant declensionist disaster narrative to solidarity and individual development. The examples deviate from other speculative crises and post-apocalyptic narratives in content and form by foregrounding routines and resilience, they imagine futurity and survival by refashioning realist modes of narration. They present alternative visions of the nuclear family and intergenerational care while revisiting familiar, conservative tropes of hope for the future such as pregnancy and children. The lecture addresses both the question of the resilience of the realist novel and about how the integration of narrative form and content functions as the cognitive and affective modelling of climate futures.

TEREZA DĚDINOVÁ (*FF MU, Brno*)

PŘIZPŮSOBIT SE, NEBO ZEMŘÍT? KOMICKÝ A TRAGICKÝ MODUS V KLIMATICKÉ FIKCI

Ve studii z roku 1974 ekolog a literární vědec Joseph W. Meeker charakterizoval západní kulturu jako podléhající tragickému modu, charakteristickému silnou polarizací, dualismem kultury a přírody a představou povýšenosti člověka nad přírodou a vznešených abstrakcí nad přizpůsobením se a přežitím. Meeker tento přístup k životu a ke světu označil za jeden z důvodů environmentální krize a za podmínku vyvarování se katastrofy pokládal příklon ke komickému modu, který zohledňuje komplexitu vztahů a vzájemnou závislost mezi kulturou a přírodou a hledá cesty k adaptaci. Don D. Elgin (1985) rozvinul jeho teze o tragickém a komickém přístupu na příkladech význačných děl fantasy literatury. Marek Oziewicz (2022) tyto podněty zúročil v pojmu ekocidní nevědomí (*ecocidal unconscious*) a navrhl rozlišení mezi antropocénní fantasy literaturou a fantasy pro antropocén; přičemž ta první v konfrontaci s klimatickou krizí zachovává antropocentrické hodnoty a postoje a druhá je zpochybňuje a nabízí vize biosférické budoucnosti.

V příspěvku se – po úvodním představení spekulativní fikce jako příhodného nástroje pro uchopení „kontraintuitivní skutečnosti antropocénu“ (Clark 2019) – zaměřím na zkoumání tragického a komického přístupu v dílech současné klimatické fikce (cli-fi), tedy literatury reflektující antropogenní klimatickou změnu, a se zohledněním nálezů afektivní a empirické ekokritiky na využití humoru a satiry v reprezentaci environmentální krize. Vzhledem k zatím nepříliš silnému zastoupení cli-fi v české literatuře budu primárně vycházet z anglicky psané literatury.

Workshop **Jak vyprávět klimatickou změnu a environmentální žal?** Poetiky klimatické změny v soudobé literatuře a divadle

ABSTRAKTY / 2

VÁCLAV SMYČKA (ÚČL AV ČR, Praha)

VZNEŠENÉ NÁSILÍ. ESTETIKA VZNEŠENA V EKOKRITICKÉ LITERATUŘE SOUČASNOSTI

„Člověk je v rukou [zničujících přírodních sil], ale lidská vůle, je v rukou jeho samého“ říká Friedrich Schiller v souvislosti se zkušeností vznešena. Myslím, že člověk je sice vystaven silnějším přírodním silám, i v tomto utrpení má ovšem nad nimi navrch, protože skrze svobodu ducha jim může vzdorovat dokonce i ve chvíli, kdy by byl fyzicky zničen. Ještě radikálněji vystihl tuto dialektiku vznešena Friedrich Schelling, když konstatoval: „Podstatou tragična je tedy střet svobody v subjektu a nutnosti jako objektivní, který nekončí tím, že by jedno či druhé zaniklo, ale tak, že se obojí vítězí a poraženo současně ukazuje ve své indiferenci.“

Příspěvek vychází z teze, že podstatná část současné ekokritické literatury (jako příklady poslouží české a německé romány, poezie a divadelní hry Stanislava Bilera, Ilji Trojanova, Alexandra Eisenacha a Marion Poschmannové) staví na estetice vznešena. Člověk je současně tím, kdo je v antropocénu a klimatické změně ničen a současně na ní ukazuje svoji svobodu a moc, neboť je jediným, kdo je schopen tohoto díla sebezničení. Svoji svobodu naplňuje sebezničením. Můžeme tedy parafrázovat Schillera: „Člověk je v rukou klimatické změny, ale jeho vůle, z níž tato změna pochází, je v jeho rukou“ a doplnit se Schellingem: „člověk se ukazuje ve své indiferenci vítězí nad sebou a poráží se sama.“ Ne náhodou je indiference klíčem estetického nazírání a estetické funkce u Kanta i Mukařovského.

Co to pak znamená pro působení této literatury? Znamená to, že podstatná část ekokritické literatury, zvláště té založené na dystopických narativách v podstatě oslavuje schopnosti člověka se zničit? Znamená to, že funkcí této literatury není tolik varovat před možným scénářem vývoje lidstva

jako spíše naši zkušenost estetizovat? A má smysl od umění požadovat vlastně něco více, než estetizovat naši zkušenost, učinit ji žitelnou?

TEREZA HADRAVOVÁ (FF UK, Praha)

DVĚ PŘEDSTAVY KONCE

Ve svém příspěvku navrhuji, že absence či mělkost relevantní společenské reakce na environmentální krizi souvisí s fungováním naší obraznosti a na ní založených procesů. Zajímat mě bude především vztah mezi jednáním a představivostí, který budu tematizovat prostřednictvím eseje Paula Ricoeura „Imaginace v řeči a v jednání“ (1976). Budu se ptát, zda představy konce lidské civilizace náleží do skupiny „rezistentních představ“, jak je vymezuje současná estetika. Rozliším dva druhy představ konce lidské civilizace, které – v ozvuku Ricoeurova eseje – nazvu utopické a ideologické. Položím si otázku, jaké jednání tyto skupiny představ zakládají.

PETR BUBENÍČEK (FF MU, BRNO)

KDE SE VZALA EKOKRITIKA? PRŮSEČÍKY LITERATURY A ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Ekokritika – interdisciplinární obor zasazený do širšího rámce literárních a kulturních studií – se postupně dostal do popředí zájmu od 60. let 20. století. Její vznik lze přičíst společenským změnám, mezi něž patřil vzestup ekologických a environmentálních hnutí. Vědci z literární oblasti sehráli v tomto transformačním procesu klíčovou roli a posléze nabídli retrospektivní výpovědi, které zdůrazňují jejich uznání nezbytnosti popsat komplexní vazby mezi lidskou společností a přírodním prostředím. Nicméně významný vliv měl i vývoj literární a kulturní vědy ve 20. století, zejména rozmach kulturních studií

Workshop Jak vyprávět klimatickou změnu a environmentální žal? Poetiky klimatické změny v soudobé literatuře a divadle

ABSTRAKTY / 3

a nového historismu. Tento příspěvek se pokusí prozkoumat počáteční etapu ekokritiky a objasnit, jak se propojila literární a ekologická perspektiva. Dále rozšíří svůj primární cíl a zamyslí se nad tím, kam ekokritika dospěla ve svém vývoji. Její stávající trendy totiž překonaly původní pojetí z hlediska komplexnosti, vzájemné provázanosti, transnacionalizace či zvýšeného důrazu na studium textů spjatých s materiálním prostředím (Timothy Morton, Ursula Heise, Stacy Alaimo ad.)

MARTIN ŠORM (FLÚ AV ČR, Praha)

DO STŘEDOVĚKU!

Imaginace života před klimatickou krizí a před jejím spuštěním nabývá mnoha podob. Jak se současné psaní o době před pálením fosilních paliv a před průmyslovou revolucí vyrovnává s riziky a s potenciálem nostalgie? Jak s texty o středověkém klimatu a vztazích lidí, nerostů a nelidských organismů pracují popírači klimatické změny, a jak naopak může vypadat medievalismus ekokritický? Jak hledají medievalisté ve středověkých textech útěchu, povzbuzení, přesnější kritiku nebo obohacující způsoby uchopení sdílené viny za zhoršující se podmínky k životu? Představím některé medievalistické pokusy o vyrovnání se s klimatickou změnou a o hledání předmoderních zdrojů poetiky, která by mohla být nápomocná v současnosti.

MARTIN BABIČKA (USD AV, Praha)

ENVIRONMENTÁLNÍ ŽAL NA SOCIALISTICKÝ ZPŮSOB? JAK SE O EKOLOGICKÉ KRIZI VYPRÁVĚLO V ČESKOSLOVENSKU 80. LET

S dnešního pohledu může být s podivem, že pozdně-socialistická literatura připouštěla smutek

nad ztrátou přírodní a historické krajiny. Zároveň se ale stavěla jak proti „existencialistickým“ postojům, které představoval návrat modernismu v 60. letech, tak proti „pesimistickým“ ekologům ze Západu. Na rozdíl od západní postmoderny se pokoušela zachovat progresivní časovou orientaci, spjatou s ideálem zvyšování materiálního blahobytu, a zároveň se snažila smířit technokratickou racionalitu s romantickou subjektivitou. Ekologický techno-optimismus se zhmotnil v plánu výstavby jaderných elektráren jako údajně čistého a pokrokové zdroje. V tomto duchu ho ztvárnili spisovatelé, v jejichž čele stál Jaromír Tomeček, stálice rozhlasu, televize a čtenářských besed, tehdejší významný představitel žánru přírodní prózy. Jejich dílo je ale třeba zasadit do kontextu dalších žánrů – zejména televizní a žurnalistické satiry, která vyjadřovala skepsi vůči optimismu socialistické technokracie. Spíše než hotový návod k tomu, jak mluvit o klimatické změně dnes, tak příspěvek nabídne historický pohled na první české snahy narativizovat ekologickou krizi jako jednu z cest, jak přemýšlet o vztahu literatury a politické ekologie.

STEFAN SEGI (ÚČL AV ČR, Praha)

KRTEK VS. PRINCEZNA PRGA – OD EKOLOGICKÉHO K POETICE ANTROPOCÉNU

Příspěvek se zaměřuje na vybraná (multi) mediální vyprávění vznikající od osmdesátých let 20. století do současnosti, která různým způsobem pracují s motivem člověkem způsobené klimatické krize. Zabývat se budeme mimo jiné knihou a filmem Krtek ve městě, LP Prázdniny na Zemi, filmem Ropáci, seriálem Kapitán Planeta a multimediálním vesmírem princezny Prgy.

Workshop Jak vyprávět klimatickou změnu a environmentální žal? Poetiky klimatické změny v soudobé literatuře a divadle

ABSTRAKTY / 4

VERA KAPLICKÁ YAKIMOVA (FF JČU, České Budějovice)
OBSESE SMUTKEM A EMPATIÍ. ENVIRONMENTÁLNÍ ŽAL (NEJEN) V ROMÁNU FYZIKA SMUTKU GEORGIHO GOSPODINOVA

Tvorba Georgiho Gospodinova čítá tři romány, několik knih povídek, pár sbírek poezie, dramata a jeden komiks. Rozmanitost literárních druhů a žánrů je logickým prvkem jeho postmoderní sebereflexivní poetiky, jež často problematizuje vlastní psaní a funkci literatury obecně. Gospodinov patří do generace, která vstupovala do literárního pole v 90. letech, v situaci nových příležitostí a témat a je fascinován otázkami osobní paměti a jejího konstruování v napětí či protikladu s oficiálními dějinami. V jeho tvorbě, kromě otázek nostalgie po minulosti – prožité a neprožité, vystupují dle mého názoru i motivy, které jsou propojeny s klimatickým žalem a environmentální literaturou obecně.

Nejvýrazněji jsou tyto motivy obsaženy v jeho druhém románu *Fyzika smutku* (bulharsky 2012, česky v překladu Davida Bernsteina 2018), který vypráví příběh muže, jež trpí vymyšleným „obsesivně somaticko-empatickým syndromem“ čili „patologickou empatií“. Tato empatie se u vypravěče projevuje schopností pronikat do paměti lidí a cestovat jejich vzpomínkami. Empatie však není omezená na lidi, ale je od začátku úzce spjatá s možností vstoupit do světa zvířat a rostlin, jejichž příběh je vyprávěn se stejnou vážností, jako vyprávění dalších postav románu. Lidský život sám je vnímán jako spletitá identita „já jsme“, přičemž je zde přítomný jak osud předchůdců, tak ještě nenarozených dětí, stejně tak i životy nelidské: „Vzpomínám si, jak jsem se narodil jako šípkový keř, koroptev, jinan dvoulaločný, slimák, oblak v červnu (krátká vzpomínka), fialový podzimní ocún u Halensee, jako třešeň v předčasném rozpuku zkřehlá pozdním dubnovým sněhem,

jako sníh, který způsobil, že oklamáný třešňový strom zkřehl... Já jsme.“ (Gospodinov 2018: 10). Postupně vypravěč tuto schopnost vstupování do jiných životů ztrácí, tím více zároveň začíná hledat stopy přicházející apokalypsy – včely, které odejdou z úlu a nevrátí se, kosi, padající z nebe, mrtví rakové u pobřeží. Výsledkem je snaha o přípravu na konec světa v podobě vytváření schránky času a uzavírání sama sebe do kapsule metaforického a pak i skutečného úkrytu. Gospodinov zde sleduje krok za krokem uvědomění si konce antropocénu, proces traumatický, ale nutný. Jeho román se tak stává další kapsulí času, času konce.

LUCIE ANTOŠÍKOVÁ (ÚČL AV ČR, Brno)
AKTÉŘI. ROLE JEDNOTLIVCŮ A GENERACÍ V PŘÍBĚHU KLIMATICKÉ ZMĚNY

Kdo sehrává v příběhu klimatické změny kladnou a kdo zápornou roli? Jsou potomci obětmi předchozích generací a viníky v životech těch následujících? Lze (alespoň v prostředí literárního díla) z tohoto cyklu vystoupit? Kudy vede hranice mezi pachatelem a obětí v příběhu, kde morální hodnoty mají jen omezenou platnost? Příspěvek si klade za cíl prozkoumat rozličné literární strategie uchopení jednajících postav (šířeji aktérů) v příbězích dopadu klimatické změny. Zvláštní pozornost přitom bude věnována postavám, definovaným jakožto hybatelé děje – v románu *Destrukce* (Stanislav Biler, 2021) učitel, v povídce *Jeskyně* (Markéta Pilátová, 2022) přeživší dívka, v *Lásce v době globálních klimatických změn* (Josef Pánek, 2017) cestujícímu vědci, a dalším.